

UNIwersytet Warszawski
WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI
KATEDRA PRAWA ROLNEGO
I SYSTEMU OCHRONY BEZPIECZEŃSTWA ŻYWNOSCI
00-927 Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28

Warszawa, 9 września 2020 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Martyny Komarowskiej - Horosz
pt. *Prawna ochrona rolnictwa w egzekucji świadczeń pieniężnych*
przygotowanej na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku pod opieką
dr hab. Jerzego Bieluka, prof. UwB

1. Podstawa przygotowania recenzji

Niniejsza recenzja została przygotowana w ramach przewodu doktorskiego mgr Martyny Komarowskiej-Horosz. Celem recenzji jest weryfikacja, czy przedstawiona przez Doktorantkę rozprawa spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim wskazane w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r., poz. 1789 ze zm.) w związku z art. 179 ust. 1 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r., Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (tekst jedn. Dz.U. z 2018 r., poz. 1669 ze zm.). Przedmiotem recenzji jest ocena czy przedstawiona rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz czy potwierdza ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki oraz jej umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W szczególności przedmiotem recenzji jest ocena trafności wyboru tematu, zastosowanej metodologii, konstrukcji i treści merytorycznej rozprawy, a także jej strona formalno – redakcyjna.

2. Ocena trafności wyboru tematu i wartości naukowej rozprawy

Przedmiotem badań w recenzowanej rozprawie jest sytuacja prawna rolnictwa w egzekucji. Wybór tematu rozprawy doktorskiej należy uznać za bardzo dobry. W dotychczasowej

literaturze prawniczej brak jest monograficznego, pogłębionego opracowania problematyki prawnej ochrony rolnictwa w egzekucji świadczeń pieniężnych. Ochrona rolnictwa w postępowaniach egzekucyjnych i związane z tym problemy stanowią zagadnienie istotne dla nauki prawa. Zagadnienie to posiada przy tym wysoki walor praktyczny, gdyż zidentyfikowane w pracy problemy bezpośrednio odnoszą się do funkcjonowania rolnictwa będącego jednym z istotnych a zarazem bardzo szczególnym rodzajem działalności człowieka. Jak zauważa mgr Martyna Komarowska-Horosz, choć rolnictwo ma za zadanie przede wszystkim dostarczać społeczeństwu żywność, tj. służyć zaspakajaniu jednej z podstawowych potrzeb życiowych człowieka, to jego znaczenie jest znacznie szersze (s. 13). Obok funkcji ekonomicznych rolnictwo wypełnia także szereg funkcji społecznych, ekologicznych i środowiskowych przyczyniając się do powstawania i ochrony szeregu niematerialnych dóbr publicznych takich jak np. czyste środowisko, ochrona przyrody, bioróżnorodność i krajobraz. Jednocześnie działalność rolnicza poddana jest szczególnego rodzaju ryzykom. Jej powodzenie jest uzależnione nie tylko od ryzyka wynikającego z sytuacji rynkowej, ale także od zagrożeń wynikających z niemożliwych do zapobieżenia czynników naturalnych, zmian klimatycznych, zjawisk atmosferycznych i procesów biologicznych. Problemy rolników z wypełnianiem zobowiązań pieniężnych często nie wynikają z błędnych decyzji gospodarczych, a z przyczyn zupełnie od nich niezależnych. Na wynik ekonomiczny działalności rolniczej wpływają także coraz liczniejsze i coraz bardziej rygorystyczne wymagania dotyczące sposobu prowadzenia tej działalności podyktowane przykładowo troską o stan środowiska naturalnego, ochronę przyrody, ochronę zasobów wodnych czy też innych dóbr publicznych o podobnym charakterze. Wymienione czynniki powodują, że rolnictwo wymaga szczególnego traktowania w systemie prawnym – także w wymiarze analizowanej w recenzowanej pracy problematyki egzekucji roszczeń pieniężnych.

Jak zauważa Autorka (s. 43) przy tworzeniu regulacji szczególnych powiązanych z rolnictwem należy wyważyć interes wierzyciela, przejawiający się w prawie do zaspokojenia przysługującej mu wierzytelności, interes dłużnika, czyli potrzebę ochrony przed nadmiernymi uciążliwościami związanymi z egzekucją oraz zachowaniem ciągłości działalności produkcyjnej oraz interes społeczny, przejawiający się w tym, że dłużnik – rolnik produkuje żywność i dobra publiczne wypełniając funkcje ważne dla całego społeczeństwa.

Powyższe prowadzi do konstatacji, że Autorka podjęła się zadania trudnego i odpowiedzialnego, nie tylko ze względu na jego badawczy i naukowy charakter, ale także z uwagi na jego ważną rolę gospodarczą i społeczną. Powoduje to, że recenzowana rozprawa podejmuje ważny problem naukowy. Przeprowadzona w pracy analiza stanowi istotny wkład w rozwiązanie złożonych kwestii zapewnienia skuteczności egzekwowania roszczeń pieniężnych przy jednoczesnym zapewnieniu uzasadnionych społecznie i gospodarczo interesów rolnictwa. Z tego względu w pełni akceptuję i popieram wybór tematu rozprawy przez Doktorantkę. Jest on aktualny i ciekawy. Zapełnia także istotną lukę w doktrynie, gdyż problematyka ochrony rolnictwa w egzekucji roszczeń pieniężnych nie doczekała się dotąd tak kompleksowego opracowania. Objętość fizyczna recenzowanej pracy liczącej ponad 300 stron świadczy, że mamy do czynienia z rozprawą doktorską znacznie przekraczającą standardy stawiane doktoratom. Nie budzi także wątpliwości, że tytuł rozprawy w pełni odpowiada jej treści. Szczegółowe uwagi na ten temat zostaną przedstawione w dalszej części recenzji.

3. Konstrukcja pracy

Konstrukcja recenzowanej rozprawy nie budzi zastrzeżeń. Autorka podzieliła pracę na wstęp, pięć rozdziałów (I. *Potrzeba prawnej ochrony rolnictwa w egzekucji*; II. *Ograniczenia egzekucji jako instrument ochrony rolnictwa*; III. *Szczególne sposoby egzekucji z gospodarstwa rolnego jako instrument ochrony rolnictwa*; IV. *Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego jako instrument ochrony rolnictwa w egzekucji*; V. *Upadłość, restrukturyzacja zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne jako uzupełnienie instrumentów ochrony rolnictwa w egzekucji*) oraz zakończenie. Analiza prowadzona w poszczególnych rozdziałach została usystematyzowana w podrozdziałach i jednostkach redakcyjnych niższego rzędu (punktach i podpunktach). Taki podział znakomicie ułatwia czytelnikowi „odnalezienie się” w tekście i zapewnia komunikatywność prowadzonych rozważań, które w innym wypadku, przy wielostronicowych i wielowątkowych rozważaniach, straciłyby walory poznawcze. Czytelnik nie ma żadnych trudności w ustaleniu, czego dotyczą dane rozważania i dlaczego znajdują się właśnie w tym a nie w innym miejscu monografii umożliwia to szybkie znalezienie czy powrót do poszukiwanej informacji.

Zaprezentowana w pracy analiza została starannie i rzetelnie udokumentowana, przy czym przywołane źródła w usystematyzowany sposób zostały przedstawione w zamieszczonych

na końcu pracy obszernych wykazach analizowanych aktów prawnych, przywoływanej bibliografii, orzecznictwa a także innych źródeł.

Struktura pracy jest przejrzysta i łatwa do zrozumienia. Zamyśl konstrukcyjny pracy polega na: (i) sformułowaniu we wstępie pracy konkretnie postawionych hipotez badawczych przy jednoczesnym wskazaniu hipotezy głównej (s. 16 i 20), (ii) wszechstronnej analizie argumentów weryfikujących postawione hipotezy przedstawionej w pięciu rozdziałach merytorycznych (s. 21-262) oraz (iii) podsumowaniu rezultatów analizy wskazującym, które z hipotez i z jakim skutkiem zostały zweryfikowane (s. 263-265). Tezy uznane za udowodnione stanowią podstawę wniosków *de lege ferenda* przedstawionych w zakończeniu (s. 265-273). Na podkreślenie zasługuje przy tym fakt, iż Autorka podsumowuje nie tylko całą pracę, ale każdy z rozdziałów z osobna. Ułatwia to możliwość dokonania przez Doktorantkę nie tylko analizy, ale i syntezy po każdym fragmencie pracy. Układ poszczególnych rozdziałów jest poprawny. Zostały one usystematyzowane zarówno pod względem rozważań teoretycznych i aksjologicznych (Rozdział I), jak i problemowo (Rozdziały od II do V). Logiczna kolejność rozważań, sposób prezentacji i usytuowanie poszczególnych rozdziałów nie budzą zastrzeżeń. Proporcje między poszczególnymi rozdziałami oraz ich wewnętrzna struktura są prawidłowe. Należy podkreślić, że sztuka strukturyzowania tekstu i frazowania wypowiedzi świadczy o biegłości warsztatu pisarskiego Doktorantki.

Na wysoką ocenę zasługują także inne elementy strony „warsztatowej” pracy. Napisana jest dobrym i przystępnym językiem. Autorka starannie zebrała i rzetelnie przeanalizowała całość dostępnej literatury prawniczej na analizowany temat. To samo należy powiedzieć o orzecznictwie. Na wysoką ocenę zasługuje także sposób korzystania ze wskazanych źródeł. Obszerna literatura prezentowanych zagadnień szczegółowych i bogate orzecznictwo zostały umiejętnie, wręcz wzorowo wykorzystane w tekście pracy. Odwołania do literatury i innych źródeł znajdujemy w rozbudowanych przypisach, natomiast tekst główny to efekt pogłębionej refleksji nad analizowanymi źródłami prawa, cytowanymi wypowiedziami naukowymi czy komentowanymi orzeczeniami. O biegłości w tym zakresie świadczy umiejętność syntetyzowania wielu wypowiedzi innych autorów na określony temat oraz wyciągania z analizowanego materiału źródłowego najistotniejszych wniosków. Charakterystycznym rysem warsztatu Doktorantki jest umiejętność precyzyjnej argumentacji. Praca nie sprawia wrażenia kompilacji cudzych poglądów, lecz jest rzeczywistą, autorską wypowiedzią Autorki. Logika wyvodu, umiejętności prezentacji

problemów, zajęcie własnego stanowiska i jego argumentacja potwierdzają, że mgr Martyna Komarowska-Horosz opanowała umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W konkluzji należy stwierdzić, że strona warsztatowa pracy jest na bardzo wysokim poziomie.

4. Przedmiot badań, cel i hipotezy badawcze

Zasadniczym przedmiotem badań w przedstawionej rozprawie jest sytuacja prawna rolnictwa w egzekucji oraz wpływ jaki regulacje prawne dotyczące egzekucji świadczeń pieniężnych w stosunku do rolników wywierają na kształtowanie polskiego ustroju rolnego. Główną hipotezą badawczą rozprawy jest stwierdzenie, że *„współczesne regulacje prawne dotyczące egzekucji świadczeń pieniężnych skierowanej do rolników nie realizują wynikającej z art. 23 Konstytucji konstytucyjnej normy programowej oparcia ustroju rolnego Rzeczypospolitej Polskiej na gospodarstwie rodzinnym”* (s. 20). Doktorantka rozszerzyła tę hipotezę o stwierdzenie, że *„ochronę gospodarstw rodzinnych w egzekucji świadczeń pieniężnych należy skonstruować poprzez systemowe rozwiązanie łączące szczególne regulacje z zakresu egzekucji oraz specjalne regulacje z zakresu prawa o skutkach niewypłacalności, co pozwoliłoby na kompleksowe rozwiązanie potrzeby ochrony rolnictwa w egzekucji oraz szerszego problemu niewypłacalności gospodarstw rolnych”* (s. 20). Analiza trafności tej hipotezy wymagała od Doktorantki weryfikacji szeregu hipotez szczegółowych. Wśród nich wyróżnia się ocena ogólnej zasadności objęcia szczególną ochroną prawną rolnictwa w trakcie egzekucji świadczeń pieniężnych. Istotne znaczenie mają także hipotezy dotyczące konieczności ukierunkowania takiej ochrony na gospodarstwa rodzinne, a także objęcia nią obok ochrony ciągłości działalności rolniczej, niezależnie od podmiotu wykonującego tę działalność, także ochrony interesów rodziny prowadzącej wspólnie gospodarstwo rolne. Ciekawą hipotezą badawczą jest także stwierdzenie, że tak ukierunkowana ochrona realizuje nie tylko partykularne interesy tej rodziny, ale także interes publiczny, w czym jak należy zakładać Autorka upatruje główną podstawę aksjologiczną szczególnego traktowania przez prawodawcę dłużników będących rolnikami w postępowaniach dotyczących egzekucji świadczeń pieniężnych. Wskazane wyżej hipotezy badawcze zostały przedstawione w formie czterech szczegółowych pytań badawczych (s.16), co już na wstępie bardzo ułatwia odczytanie zamiarów naukowych Autorki.

5. Metodologia badań

Prawidłowy dobór metod badawczych ma kluczowe znaczenie dla analizy nakreślonego obszaru badawczego. Należy stwierdzić, że Autorka dokonała poprawnego wyboru metod badawczych wykorzystywanych do udowodnienia postawionych hipotez. Wykorzystała do tego po pierwsze metodę analizy dogmatycznej przepisów prawa opartej na całościowej i wszechstronnej ocenie materiału normatywnego i jego wykładni. Autorka posługuje się tą metodą w sposób dowodzący wysokiej umiejętności prowadzenie analizy norm prawnych. Wyznaczone przez Doktorantkę pole badawcze obejmuje przede wszystkim normy prawne dotyczące egzekucji sądowej i administracyjnej oraz powiązane z nimi instytucje upadłości i restrukturyzacji w zakresie w jakim dotyczą rolnictwa. Analizą tą Autorka objęła nie tylko poszczególne akty prawne (86 pozycji), ale także bogate orzecznictwo (82 pozycje) oraz poglądy doktryny prawa (417 pozycji bibliograficznych).

W pewnym zakresie zastosowano także metodę statystyczną, m.in. ilustracyjnie wskazując dostępne dane dotyczące egzekucji prowadzonych przeciwko rolnikom oraz stanu zadłużenia sektora rolnego. Pomimo, że jak zauważa Autorka statystyki te nie są prowadzone w sposób kompleksowy, dane do których udało jej się dotrzeć pozwalają na określenie przybliżonej, rzeczywistej skali ekonomicznej badanego problemu. Pomocniczo wykorzystywana została także metoda historyczna, która pozwoliła na prześledzenie genezy i ewolucji najważniejszych dla przedmiotu pracy konstrukcji prawnych.

Pewien niedosyt powoduje pominięcie w rozważaniach problematyki prawnoporównawczej. Autorka zaznacza, że podyktowane to jest swoistością polskich rozwiązań w zakresie egzekucji przeciwko rolnikowi oraz silnego powiązania regulacji z unikalnymi uwarunkowaniami gospodarczymi i społecznymi. Wydaje się jednak, że takie twierdzenie jest prawdziwe przede wszystkim na poziomie rozważań szczegółowych, natomiast niezwykle cenna byłaby choćby ogólna weryfikacja, czy w porządkach prawnych innych państw, które podobnie jak Polska, dążą do oparcia swojego rolnictwa na gospodarstwach rodzinnych, ochrona jaką objęte są tego typu gospodarstwa dotyczy także postępowań egzekucyjnych, a jeżeli tak to czy ochrona ta jest ukierunkowana na aspekty ekonomiczne (integralność gospodarstwa, ochrona jego zdolności produkcyjnych), czy też inne aspekty (przykładowo ochrona sytuacji prawnej rolnika i członków jego rodziny). Trzeba jednak jednocześnie zaznaczyć, że tego typu analiza wiązałaby się ze znaczącym poszerzeniem i tak już bardzo szerokiego pola badawczego. Być może zatem problematyką tą Autorka

zechce zająć się w ramach przyszłych badań naukowych stanowiących kontynuację problematyki przedstawionej rozprawy. Bardzo ją do tego namawiam.

Uwaga dotycząca pominięcia aspektów prawnoporównawczych nie zmienia oceny, że przyjęte metody zostały prawidłowo dobrane i właściwie zastosowane, co świadczy o umiejętności Doktorantki prowadzenia samodzielnej pracy analitycznej i badawczej oraz o wymaganym opanowaniu warsztatu naukowego.

6. Merytoryczna ocena rozważań zawartych w pracy

Recenzowana praca poświęcona jest zagadnieniu sytuacji prawnej rolnictwa w egzekucji świadczeń pieniężnych. Już na wstępie tej części recenzji podkreślam, że wysoko oceniam merytoryczną stronę przedstawionej rozprawy. Praca ma jasno określony przedmiot badawczy, sprecyzowane założenia i hipotezy badawcze, poprawną prezentację i ocenę stanu regulacji prawnej oraz konkretne postulaty zmian tej regulacji. Analityczne rozważania Doktorantki są bardzo ciekawe, merytorycznie poprawne, starannie udokumentowane i uzasadnione. Należy przy tym podkreślić, że Autorka wykazała się także bardzo dobrą znajomością praktyki stosowania prawa w badanym obszarze. Treść pracy odzwierciedla sformułowane we Wstępie hipotezy i pytania badawcze. Zasadnicza część analizy została przedstawiona w pięciu rozdziałach i podsumowana w Zakończeniu.

Rozdział I zatytułowany „*Potrzeba prawnej ochrony rolnictwa*” poświęcony został podstawom aksjologicznym i ogólnej ocenie zasadności, czy też inaczej, potrzeby objęcia ochroną prawną rolnictwa w egzekucji. Razem ze wstępem rozdział ten zakreśla pole badawcze, które Doktorantka z niezwykłą starannością i rzetelnością, rozwija w kolejnych rozdziałach pracy. Rozważania prezentowane w tym rozdziale obejmują przede wszystkim ważne kwestie terminologiczne, takie jak omówienie kluczowych z punktu widzenia dalszych rozważań pojęć: egzekucji, postępowania egzekucyjnego oraz działalności rolniczej, rolnika, gospodarstwa rodzinnego i gospodarstwa rodzinnego. Te kluczowe z punktu widzenia prawa rolnoego pojęcia omawiane są przez pryzmat dostrzeżonej wcześniej przez prof. J. Bieluka i zaznaczonej przez Autorkę zmiany paradygmatu prawa rolnoego polegającej na stopniowym odejściu od początkowego koncentrowania się przez regulacje prawnorolne na strukturach agrarnych w kierunku zainteresowania początkowo producentem rolnym, a następnie w coraz większym stopniu objęciem zakresem tej dziedziny prawa wieloaspektowego rozwoju

obszarów wiejskich. Prowadząc rozważania nad uzasadnieniem potrzeby ochrony rolnictwa – także w ramach postępowań egzekucyjnych – Autorka sięga do koncepcji rolnika jako dostawcy niematerialnych dóbr publicznych. Obok tradycyjnej roli rolnika jako producenta produktów żywnościowych Autorka dostrzega znaczenie rolnictwa jako producenta dóbr publicznych obejmujących m.in. ochronę środowiska, ochronę przyrody oraz zasobów naturalnych. Należy zgodzić się z Autorką, że uzasadnienia potrzeby objęcia rolnictwa szczególnymi przepisami dotyczącymi egzekucji i rozwiązującymi powiązany z nią problem niewypłacalności w rolnictwie należy upatrywać właśnie w korelacji pomiędzy wydolnością ekonomiczną działalności rolniczej i zdolności do wypełniania pozaprodukcyjnych funkcji rolnictwa obejmujących dostarczanie określonych dóbr publicznych. W kontekście rozważań prowadzonych w tym rozdziale Doktorantka trafnie odwołuje się do sformułowanej przez prof. A. Stelmachowskiego koncepcji własności rolniczej, zgodnie z którą *„własność rolnicza (wyodrębniona ze względu na przedmiot własności) jest kompleksem praw i obowiązków określających sytuację prawną podmiotu – właściciela gospodarstwa rolnego”*. Swoim zakresem własność rolnicza obejmuje uprawnienia właściciela, ale również obowiązki względem innych podmiotów, nie tylko określonych jednostek, ale przede wszystkim państwa reprezentującego interes całego społeczeństwa. Koncepcja ta zakłada, że w zamian za realizowanie powinności wynikających z własności rolniczej, właściciel ma prawo oczekiwać wsparcia w wykonywaniu swego prawa. Z tak rozumianą własnością rolniczą powiązana jest jej szczególna ochrona jako mienia zorganizowanego w celu prowadzenia produkcji. Dostrzegając szczególną rolę, nie tylko gospodarczą, ale także społeczną i socjalną jaką odgrywają gospodarstwa rodzinne, a zarazem ich szczególny status prawny wynikający z dyspozycji normy programowej wyrażonej w art. 23 Konstytucji, Autorka dochodzi do wniosku, że ochrona udzielana rolnictwu w egzekucji powinna być ukierunkowana na gospodarstwa rodzinne. Przepis art. 23 Konstytucji określa, że uzasadnione jest tworzenie szczególnych regulacji wspierających rolnictwo, a przez to wprowadzających uprzywilejowanie kosztem innych wartości, ale tylko wtedy, gdy wspomaganie jest kierunkowe – dotyczy gospodarstw rodzinnych. Wniosek ten jest należycie uzasadniony i stanowi konsekwencję argumentacji przedstawionej w omawianym rozdziale.

Rozdział II zatytułowany *„Ograniczenie egzekucji jako instrument ochrony rolnictwa”* poświęcony jest omówieniu ograniczeń przedmiotowych egzekucji służących ochronie interesu dłużnika przed nadmiernymi uciążliwościami związanymi z prowadzoną egzekucją.

Najistotniejszą a zarazem najobszerniejszą część rozważań przeprowadzonych w tym rozdziale stanowi analiza szczególnych ograniczeń przedmiotowych skierowanych do rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne będących tradycyjnym instrumentem ochrony interesów dłużnika (s. 106-131). Analiza przeprowadzona w tym rozdziale skłania Autorkę do sformułowania wniosku, że stosowanie tego typu ograniczeń nie rozwiązuje problemu potrzeby ochrony rolnictwa w egzekucji. Jest to bowiem instrument o charakterze doraźnym, służący ochronie najważniejszych elementów gospodarstwa rolnego przed egzekucją jedynie w przypadku przejściowych kłopotów z płynnością wynikłych z krótkotrwałych i przemijających przyczyn takich jak np. susza czy nieurodzaj. Zdaniem Autorki nie jest to jednak rozwiązanie pozwalające na kompleksowe uregulowanie sytuacji rolników zmagających się z przedłużającymi się problemami finansowymi (s. 138). W takich wypadkach ograniczenia przedmiotowe egzekucji mogą stanowić jedynie element uzupełniający systemowe, całościowe rozwiązanie kreujące wsparcie gospodarstwa rodzinnego w egzekucji. Autorka formułuje przy tym postulat stworzenia takiego systemu ukierunkowanego na zaspokajanie wierzycieli z dochodów uzyskiwanych z działalności rolniczej oraz powiązania go ze szczególnymi sposobami egzekucji oraz przepisami o skutkach niewypłacalności. Zgodzić się także należy z postulatem ujednoczenia przepisów dotyczących egzekucji sądowej i administracyjnej w zakresie określenia przedmiotów niepodlegających egzekucji. Obecnie obowiązujące przepisy wprowadzające szczególne ograniczenia egzekucji sądowej i administracyjnej poświęcone ochronie rolnictwa nie są bowiem spójne. W szczególności brak jest jakiegokolwiek uzasadnienia różnicowania sytuacji rolnika będącego dłużnikiem ze względu na tryb w jakim prowadzona jest wobec niego egzekucja. Zarówno w przypadku egzekucji sądowej, jak i administracyjnej cel wprowadzenia ograniczeń jest tożsamy. W obu przypadkach chodzi o zapewnienie ochrony działalności rolniczej, a także pośrednio podstawowych potrzeb rolnika i jego rodziny. Należy także podzielić postulat objęcia ochroną dochodów rodziny rolniczej, której członkowie pracują w gospodarstwie rodzinnym, a często nie są formalnie zatrudnieni w ramach stosunku pracy, czy innego stosunku cywilnego (s. 139).

Należy wreszcie zauważyć, że w ramach rozważań prezentowanych w tym rozdziale Autorka poruszyła jedną z kluczowych kwestii związanych z poszerzeniem ochrony interesów rolników będących dłużnikami w postępowaniach egzekucyjnych. Zbyt szeroka ochrona określonych kategorii dłużników może bowiem ograniczyć ich zdolność kredytową. Jak zauważa Autorka (s. 121), wobec potencjalnych utrudnień w wyegzekwowaniu należności,

banki i inne instytucje finansowe mogą żądać znacznych zabezpieczeń, czy też zwiększać oprocentowanie kredytów i pożyczek jako bardziej ryzykownych, a nawet odmawiać finansowania. Co więcej, z przywoływanych przez Autorkę źródeł wynika, że efekt taki już nastąpił. W tym kontekście nie do końca podzielam pogląd Autorki, że problem trudności w finansowaniu można rozwiązać poprzez rozbudowanie instytucji kredytów dofinansowanych lub zabezpieczonych przez Skarb Państwa. Jest to oczywiście jeden z możliwych kierunków działań ustawodawcy, mający wszakże tę wadę, że trwale izoluje rolnictwo od mechanizmów rynkowych uzależniając je w jeszcze większym niż dotychczas stopniu od wsparcia finansowego (w tym przypadku przybierającego postać dotacji do kredytów lub poręczeń kredytowych) ze strony Skarbu Państwa. Zdaniem moim właściwszym rozwiązaniem byłby jednak umiar w stosowaniu przywilejów egzekucyjnych i ostrożniejsze wazenie interesów dłużnika, wierzyciela i interesu publicznego w taki sposób, aby rozszerzona ochrona rolnika-dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym nie przekładała się na istotne pogorszenie jego zdolności kredytowej i w konsekwencji nie pozbawiała go dostępu do kredytu komercyjnego. Należy bowiem pamiętać, że dostęp do finansowania jest niezbędny nie tylko w ramach rozwoju, reorientacji (zmiany kierunków prowadzonej działalności) i modernizacji gospodarstw rolnych, ale także może być stwarzać rozwiązanie problemów z płynnością finansową pozwalające na zaspokojenie wierzycieli i w konsekwencji uniknięcie postępowania egzekucyjnego. Ochrona dostępu do finansowania może być zatem kwalifikowane jako jedna z form ochrony rolnictwa – w pewnym wymiarze alternatywna do ochrony przed egzekucją. Uwaga niniejsza w żaden sposób nie oznacza jednak, że nie zgadzam się z podstawowymi wnioskami sformułowanymi w tym rozdziale a jedynie sugeruje konieczność ostrożnego konstruowania szczegółowych rozwiązań w zakresie ochrony rolników będących dłużnikami w postępowaniach egzekucyjnych.

Rozdział III zatytułowany „*Szczególne sposoby egzekucji z gospodarstwa rolnego jako instrument ochrony rolnictwa*” obejmuje rozważania ukierunkowane na poszukiwanie odpowiedzi na pytanie badawcze czy szczególne sposoby egzekucji stanowią narzędzie ochrony rolnictwa w egzekucji, a jeżeli tak, jaki jest przedmiot ochrony tych norm oraz czy zostały one prawidłowo ukształtowane (s. 141). W rozdziale tym analizowane są szczególne sposoby egzekucji przewidziane jedynie w k.p.c., tj. egzekucji poprzez ustanowienie zarządu przymusowego nad gospodarstwem rolnym oraz poprzez sprzedaż całego gospodarstwa rolnego jako kompleksu majątkowego. Głównym celem obu sposobów egzekucji jest dążenie

do zaspokojenia wierzyciela z dochodów uzyskiwanych z gospodarstwa rolnego przez zarządcę przymusowego albo przez sprzedaż gospodarstwa jako całości, co zwykle pozwala na uzyskanie wyższej ceny niż sprzedawania poszczególnych składników majątkowych wchodzących w jego skład. Autorka zauważa, że co do zasady egzekucja przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym mogłaby stanowić instrument ochrony rolnictwa w egzekucji. W wyniku jej zastosowania działalność rolnicza prowadzona przez zarządcę przymusowego nie ulega zakłóceniu na skutek zbycia poszczególnych składników gospodarstwa rolnego w celu zaspokojenia wierzycieli. Po zakończeniu postępowania dłużnik odzyskuje zarząd nad gospodarstwem, które co do zasady powinno znajdować się w nie pogorszonym stanie. Może to przynosić pozytywne skutki także w zakresie ochrony interesu społecznego. W oparciu o przedstawione w pracy dane statystyczne (s. 144) Autorka zauważa jednak, że są to niestety jedynie rozważania teoretyczne. Jest to bowiem bardzo rzadko stosowany sposób zaspokojenia wierzycieli a w konsekwencji jej znaczenie jako formy ochrony rolnictwa w postępowaniu egzekucyjnym jest znikome. Przyczyn takiego stanu rzeczy Autorka upatruje przede wszystkim w konstrukcji przepisów powodującej, że zarząd przymusowy jest korzystny dla wąskiej grupy wierzycieli, a tylko wierzyciele są uprawnieni do żądania zastosowania tej formy egzekucji roszczeń (s.158). Zarząd przymusowy może być bowiem korzystny dla wierzycieli tylko w sytuacji gdy wartość składników gospodarstwa rolnego, z których wierzyciel może się zaspokoić nie pozwala na pokrycie wierzytelności, a także wtedy gdy wadliwie sprawowany przez dłużnika zarząd gospodarstwem rolnym nie pozwala na uzyskanie dochodów w takiej wysokości, jak byłoby to możliwe przy zarządzie sprawowanym prawidłowo.

Do podobnych wniosków dochodzi Autorka w wyniku analizy uwarunkowań normatywnych egzekucji sądowej obejmującej sprzedaż gospodarstwa rolnego jako całości. Egzekucja w omawianej formie co do zasady mogłaby stanowić efektywny instrument ochrony rolnictwa w egzekucji, z uwzględnieniem ochrony interesu społecznego w postaci zachowania integralności gospodarstwa rolnego, w oparciu o które nowy właściciel mógłby dostarczać społeczeństwu produktów rolnych i dóbr publicznych oraz zapewniać bardziej efektywne rozdysponowanie środków produkcji i innych zasobów (s.160). Również i w tym przypadku okazuje się jednak, że teoretycznie możliwe pozytywne efekty stosowania tego sposobu egzekucji mają znikome znaczenie praktyczne. Podobnie jak w przypadku egzekucji poprzez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym również sprzedaż gospodarstwa rolnego jako całości jest stosowana niezwykle rzadko. Potwierdzają to przedstawione przez Autorkę wyniki

badan statystycznych (s. 161). Przyczyn takiego stanu rzeczy Autorka upatruje w wadliwej konstrukcji przesłanek inicjowania tego sposobu egzekucji (s. 162-165) powodujących, że egzekucja przez sprzedaż gospodarstwa rolnego jest korzystna dla wierzyciela lub dłużnika jedynie przy egzekucji prowadzonej przeciwko dużym jednostkom gospodarczym, w których czynnik zorganizowania realnie wpływa na zwiększenie ich wartości. Takich gospodarstw jest jednak w Polsce stosunkowo niewiele. W podsumowaniu rozważań przedstawionych w tym rozdziale Autorka formułuje postulat stworzenia spójnego systemu egzekucji skierowanej do rolników dążącego do zaspokojenia wierzycieli z dochodów uzyskiwanych z działalności rolniczej lub ze sprzedaży całego gospodarstwa rolnego uwzględniającego również omawiane w tym rozdziale szczególne sposoby egzekucji (s.178).

Rozdział IV zatytułowany „*Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego jako instrument ochrony rolnictwa w egzekucji*” obejmuje analizę wpływu ustawy przywołanej w tytule tego rozdziału na egzekucję skierowaną do rolnika. Jest to jedna z ciekawszych części przedstawionej dysertacji. Podstawowym problemem badawczym analizowanym w tym rozdziale jest poszukiwanie odpowiedzi na pytanie czy instrumenty reglamentacji obrotu nieruchomościami rolnymi, w tym ograniczenia w nabywaniu tego rodzaju nieruchomości zapewniają ochronę rolnictwa w egzekucji. Choć Autorka sięga do rozwiązań wprowadzonych w ramach nowelizacji ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego w 2016 roku, w wyniku której obrót zarówno nieruchomościami rolnymi, jak i gospodarstwami rolnymi został poddany szczegółowej reglamentacji, to zasadnicza część rozważań odnosi się do obecnego stanu prawnego zaistniałego w wyniku nowelizacji tej samej ustawy dokonanej w roku 2019, która częściowo złagodziła rygoryzm wcześniejszych rozwiązań – przynajmniej w zakresie nabywania nieruchomości rolnych w toku postępowania egzekucyjnego. W wyniku tej nowelizacji wyłączono bowiem wprowadzone w 2016 roku przepisy, zgodnie z którymi nabywcą nieruchomości rolnej w toku postępowania egzekucyjnego mógł być wyłącznie rolnik indywidualny. W obecnym stanie prawnym kontrola nabywania nieruchomości rolnych w ramach postępowań egzekucyjnych sprawowana jest przede wszystkim przez prawo nabycia przysługujące Krajowemu Ośrodkowi Wsparcia Rolnictwa (KOWR). Formalnie przysługujące KOWR prawo pierwokupu w przypadku nabywania nieruchomości w egzekucji pełni marginalną rolę, gdyż może być wykonane jedynie w jednostkowych przypadkach (egzekucji w celu zniesienia współwłasności w drodze sprzedaży publicznej). Jak słusznie zauważa Autorka, rozwiązanie takie nie wprowadza żadnej ochrony rolnictwa, przynajmniej

jedynie KOWR możliwość kontroli obrotu nieruchomościami rolnymi w toku postępowania egzekucyjnego i nabywania na własność Skarbu Państwa wybranych przez siebie gruntów. Podkreślić przy tym należy, że nie może tu być mowy o jakimkolwiek wsparciu, czy też ochronie gospodarstw rodzinnych. Nabyte przez Skarb Państwa nieruchomości nie mogą być bowiem zbyte – nawet na rzecz rolników indywidualnych prowadzących gospodarstwa rodzinne przez okres 5 lat od wejścia w życie ustawy z 14 kwietnia 2016 r. o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz. U. z 2016 r., poz. 585), tj. do dnia 30 kwietnia 2021 roku. Innym ograniczeniem związanym z nabywaniem nieruchomości rolnych w postępowaniu egzekucyjnym jest 5-cio letni zakaz zbywania przez nabywcę i oddawania przez niego w posiadanie nabytego gruntu, a także obowiązek prowadzenia przez ten czas gospodarstwa rolnego. Także i w tym przypadku trudno jest doszukiwać się w przyjętym rozwiązaniu istotnej funkcji ochronnej. W podsumowaniu rozważań zaprezentowanych w tym rozdziale Autorka dochodzi do wniosku, że instrumenty przewidziane ustawą o kształtowaniu ustroju rolnego nie zapewniają rzeczywistej ochrony rolnictwa czy też gospodarstwa rodzinnego w postępowaniach egzekucyjnych, a ich rzeczywistym celem jest zapewnienie państwu jak najszerszej kontroli obrotu nieruchomościami rolnymi. Obserwacja ta wydaje się niestety trafna.

Rozdział V zatytułowany *„Upadłość, restrukturyzacja, restrukturyzacja zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rodzinne jako uzupełnienie instrumentów rolnictwa w egzekucji”* poświęcony został analizie roli przepisów prawa o skutkach niewypłacalności, tj. prawa upadłościowego oraz prawa restrukturyzacyjnego, jako uzupełniających ochronę rolnictwa w omówionej we wcześniejszych rozdziałach egzekucji singularnej. Formułując wnioski dotyczące ewentualnej ochrony rolnictwa w ramach postępowania upadłościowego Autorka zauważa, że sytuacja prawna rolnika w tym postępowaniu jest zróżnicowana w zależności od tego, czy jest osobą fizyczną, czy prawną. Osoba prawna objęta jest przepisami dedykowanymi przedsiębiorcom, a osoba fizyczna podlega upadłości konsumenckiej, o ile oprócz działalności rolniczej nie prowadzi innej działalności gospodarczej lub zawodowej, nawet mającej charakter uboczny w stosunku do prowadzenia gospodarstwa rolnego. Biorąc pod uwagę fakt, że przeważająca liczba rolników w Polsce to osoby fizyczne, które nie podlegając przepisom o upadłości dedykowanej przedsiębiorcom, nie mają obowiązku a jedynie przywilej możliwości ogłoszenia upadłości konsumenckiej, należy uznać, że przyjęte rozwiązanie stanowi instrument ochronny w stosunku do większości rolników, a w każdym

razie rolników prowadzących gospodarstwa rodzinne. Rolnik będący osobą fizyczną może też korzystać w uregulowań prawa restrukturyzacyjnego, na takich samych zasadach jak osoba prawna. Autorka słusznie zauważa jednak, że przedmiotem ochrony w zarówno w postępowaniu upadłościowym, jak i restrukturyzacyjnym jest jednostkowy interes rolnika, a nie interes społeczny, czy interes wierzycieli. Zdaniem Doktorantki przedmiotem ochrony powinno być gospodarstwo rodzinne, a nie rolnik indywidualny. Z opinią tą całkowicie się zgadzam.

Obok zagadnień związanych z postępowaniem upadłościowym oraz postępowaniem restrukturyzacyjnym Autorka szeroko analizuje w omawianym rozdziale również rozwiązania wynikające z dedykowanej rolnictwu ustawy z 8 lutego 2019 roku o restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne. Ustawa ta zakłada wsparcie państwa w drodze pomocy publicznej udzielanej rolnikom zagrożonym niewypłacalnością. Formułując wnioski odnośnie ochronnej funkcji tej ustawy Autorka poddaje w wątpliwość czy ustawa ta ma szansę odegrać rzeczywistą rolę w tym zakresie. Podstawową barierą w korzystaniu z oferowaną przez ustawę rozwiązań są bowiem rozbudowane wymogi dotyczące przedstawiania zabezpieczeń udzielanego wsparcia. Autorka zwraca także uwagę, że jak dotąd Komisja Europejska nie wyraziła zgody na przyznawanie na mocy tej ustawy pomocy kwalifikowanej jako pomoc publiczna. Brak jest też dostatecznych regulacji dotyczących wzajemnych relacji pomiędzy przepisami dedykowanej rolnictwu ustawy restrukturyzacyjnej a przepisami dotyczącymi postępowania egzekucyjnego, w tym wpływu omawianych w Rozdziale II rozprawy ograniczeń przedmiotowych egzekucji na możliwość zapewnienia przez rolnika zabezpieczenia roszczeń Skarbu Państwa z tytułu udzielonego wsparcia.

W podsumowaniu rozważań przedstawionych w Rozdziale V, Autorka podkreśla, że choć poddane przez nią analizie rozwiązania prawne dotyczące egzekucji uniwersalnej stanowią przejaw ochrony rolnictwa to bardziej pożądanym byłoby jednak wypracowanie systemowego rozwiązania problemu niewypłacalności rolników uwzględniającego w większym stopniu interes społeczny związany ze szczególnymi i wielowymiarowymi funkcjami współczesnego rolnictwa. Wniosek ten został rozwinięty w Zakończeniu, w ramach sformułowanych przez Autorkę wniosków *de lege ferenda*.

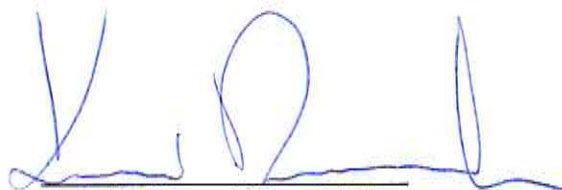
Bogate, wielopłaszczyznowe i merytorycznie poprawne rozważania przedstawione w rozprawie podsumowuje rozbudowane Zakończenie, w którym Doktorantka sformułowała interesujące wnioski końcowe zarówno *de lege lata*, jak i *de lege ferenda*. Zakończenie

zawiera syntetyczne, bardzo rzeczowe podsumowanie wniosków i uwag formułowanych w podsumowaniach poszczególnych rozdziałów merytorycznych. Potwierdzają one prawdziwość sformułowanych na wstępie hipotez badawczych, w tym hipotezy głównej, że normy prawne regulujące egzekucję świadczeń pieniężnych przeciwko rolnikom nie realizują przewidzianej w art. 23 Konstytucji zasady, zgodnie z którą podstawą ustroju rolnego Rzeczypospolitej Polskiej są gospodarstwa rodzinne. W konkluzjach Autorka stwierdza, wręcz że żaden przepis szczególny tworzący swoisty szczególny tryb egzekucji przeciwko rolnikom nie został skonstruowany z myślą o udzieleniu kierunkowej ochrony gospodarstwom rodzinnym. Uwaga ta dotyczy w szczególności przepisów ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego, która wbrew deklaracjom sformułowanym przez ustawodawcę w preambule tej ustawy stanowi jedynie narzędzie kontroli nad obrotem nieruchomościami rolnymi. Egzekucja została objęta zakresem tej ustawy jedynie przypadkowo, tylko dlatego że w jej toku dochodzi do nabycia gruntów rolnych, a nie po to, aby poprzez ingerencję w postępowanie egzekucyjne wspierać gospodarstwa rodzinne. W warstwie postulatywnej zakończenia, spośród wielu interesujących uwag *de lege ferenda* wybija się postulat opracowania spójnego systemu ochrony gospodarstw rodzinnych w egzekucji opartego na rozwiązaniach łączących szczególne regulacje z zakresu egzekucji oraz specjalne regulacje z zakresu prawa o skutkach niewypłacalności. Należy uznać, że postulat ten jest w pełni przekonujący i dobrze udokumentowany całością rozważań zaprezentowanych w recenzowanej pracy i przez to zasługuje na uznanie.

7. Konkluzja

W konkluzji stwierdzam, że przedstawiona praca stanowi oryginalne i w pełni samodzielne rozwiązanie istotnego i posiadającego duże znaczenie praktyczne problemu naukowego jakim jest ochrona rolnictwa w egzekucji świadczeń pieniężnych skierowanej do rolników jako dłużników. Praca ta zarazem stanowi wyraz ogólnej wiedzy teoretycznej mgr Martynty Komarowskiej-Horosz z zakresu nauk prawnych (prawo) oraz dowodzi umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Drobne uwagi do rozprawy przedstawione w niniejszej recenzji nie umniejszają jej wysokich walorów.

Wyrażam przekonanie, że rozprawa doktorska mgr Martyny Komarowskiej-Horosz spełnia wymagania ustawy i w konsekwencji wnoszę o dopuszczenie Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Dr hab. Konrad Marciniuk